



Abant İzzet Baysal Üniversitesi  
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi - Journal of Social Sciences  
Cilt/Volume: 2004-2 Sayı/Issue: 9

## AHİLİĞİN ÜRETİM VE TÜKETİM MEKANİZMASINDAKİ YERİ VE GÜNÜMÜZE UYARLANMASI

Ömer BOSNALI\*

### A.GİRİŞ

Ahilik Teşkilatı, XIII. yy. ortalarından başlayarak XX. yüzyıla kadar Anadolu şehir, kasaba ve köylerindeki esnaf ve sanatkarlar kuruluşlarına çırak, kalfa ve usta yetiştirilmesini; çalışma, işleme ve denetimlerini düzenleyen bir kuruluştur. (Bosnalı, 1986: 16-17) Ahilik kurumunu daha iyi anlayabilmek için öncelikle Osmanlı ekonomik sistemi hakkında ana hatlarıyla bilgi verilecektir.

#### 1.Osmanlı Devletinde Ekonomik Sistem

Osmanlı çalışma hayatında özel teşebbüsün devletçi bir çerçeve içerisinde belli bir serbestiye sahip olduğunu söyleyebiliriz. Özel teşebbüs devlete rakip bir öge olarak mevcut bulunmamakta,bugün devlet görevi olan bir çok görevi üstlenmiş bulunmaktadır.

Eski Türk iktisadi ve sosyal geleneklerinden biri olan halkın refahının sağlanması Osmanlı devlet anlayışında da ön planda tutulmuştur.Örneğin Orhun yazıtlarında Bilge Kağan'a atfedilen “yemedim yedirdim” ifadesi ile Osmanlı belgelerinde, alınan iktisadi kararlara gerekçe olarak belirtilen “Allah’ın kullarının refahının sağlanması” ilkesi bu hususun bir tezahürüdür. (Tabakoğlu, 1997: 28) Osmanlı esnaf sisteminde dükkan sayısının –gediğin- belirli prensiplere göre tahdit edilmesinde, hammaddenin esnafın ihtiyacına göre dağılımının temininde Osmanlı esnafının ihtiyaca göre üretim anlayışının ve devlet yetkililerinin bu anlayışı benimsemelerinin rolü büyüktür. (Aynural, 1996: 359)

Tarım kesiminde köylülerin, toprakları kendi toprakları gibi işlemeleri düzeni getirilmiş, esnaf, tüccar ve küçük sanayicinin kendi hallerinde ve güven içinde çalışmaları sağlanmıştır. Belli kişilerin teşviki ve zenginleştirilmesi yerine “İbadullahın terfi-i ahvalleri” yani sosyal refah gözetilmiştir.

---

\* Yrd. Doç. Dr. AİBÜ Düzce Meslek Yüksekokulu Öğretim Üyesi.

Uygulanan madeni para sistemi içinde emisyon ile enflasyon oluşturuvcu etki yaratma imkanı son derece dardır. Ekonominin para kaynakları piyasa ihtiyacına cevap vermekte yetersiz kaldığından öteden beri ülkeye kıymetli maden girişi teşvik edilmiş, çıkışı ise yasaklanmıştır. Fakat dış talep baskısı bu uygulamayı zorlaştırmaktadır. XVI. yüzyıl sonlarında Amerika'dan Avrupa'ya intikal eden gümüşler bu kıtada talebi ve fiyatları yükseltmiş, bu da Osmanlı ülkesinden Avrupa'ya doğru grıda maddesi, sanayi hammaddesi ve yarı mamul madde kaçakçılığına yol açmıştır. Mısır, İran ve özellikle Hindistan'daki kıymetli maden talebinin yüksekliği de, XVII. yüzyılın başlarından itibaren bu ülkelere doğru kıymetli maden kaçakçılığına yol açmış, bu da ekonominin para kaynaklarını azaltmıştır. Para arzının sürekli olarak artırılması bu yüzden bir politika olarak benimsenmiştir. (Tabakoğlu, 1997: 31)

Osmanlı ekonomisi kendine mahsus bir piyasa mekanizması oluşturmuştur. Bu sistemde rekabetin rekabeti önlemesi, engellemesi ile ilgili bir takım tedbirlerle tam rekabet şartlarının olabildiğince gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Bunun için etkili bir piyasa denetimi sağlanmış ve ihtikar gibi tekelci eğilimlerle mücadele edilmiştir. Sosyal refah amacıyla fiyat istikrarının sağlanması önemli görülmüştür. Yine bu amaçla üretim, dağıtım ve tüketim makro anlamda planlanmıştır. (Tabakoğlu, 1997: 32)

Sermaye birikimi Batı'nın gerçekleştirdiği tarihi bir olaydır. Batı'da iç ve dış sömürü olmasaydı belki de sermaye birikimi ve bunun sonucu olarak sanayi devrimi de görülmeyecekti. İngiltere' de bir çok kömür ocaklarında kömür vagonlarını çekmek için katır yerine altı ile on iki yaşından küçük kızlar kullanılıyordu. Bu çocuklar da katır kadar iri yapılı olmadıklarından geniş tüneller kazmaya gerek kalmıyordu. Küçük kızlardan biri ölünce diğerini kiralamak katır satın almak kadar da masraflı olmuyordu. Durum fabrikalarda da aynıydı. Buralarda da aynı yaşlardaki çocuklar çalıştırılıyordu. Ayrıca bunlara ödenen ücret de ancak karınlarını doyuracak seviyede idi. Kendi insanına bunu reva görenlerin başka milletlere nasıl davranacaklarını da herkes tahmin edebilir. (Ekinci, 1989: 51-52) Oysa Osmanlılar geleneksel olarak sermayenin belli ellerde toplanmasını engelleyerek ve gerektiğinde müsadere silahını kullanarak böyle bir iç oluşuma imkan tanımak istememiştir. Üstelik Osmanlı ekonomisi bir işçi sınıfı oluşturmadığı gibi, emeğiyle geçinenlerin durumu iyi ve ücretler yüksek seviyede bulunmuştur. Osmanlı toplumunda sanayi devriminin oluşmama nedenlerinden biri de budur.

Osmanlı toplumunda XIX. yüzyıl boyunca Batılılaşmaya dayanan bir zihniyet egemen olmuştur. Bu yeni süreç içinde referans kaynağı Batı olmuştur. Bu yüzden sosyal refah kavramının yerini kalkınma; güçlü bir orta sınıf fikrinin yerini büyümenin motoru olacak bir avuç burjuvazinin oluşturulması; adil gelir dağılımının yerini servet temerküzü almıştır. Kültürel

farklılık ise bu yeni zihniyet ve yapının da, Batılı anlamda oluşmasını engellemiştir. Temel ekonomik göstergeleri incelediğimizde Türkiye'nin bir zamanlar Osmanlı topraklarında bulunan diğer devletler arasındaki yeri bunu ispatlamaktadır.

### **B.Ahiliğin Osmanlı Üretim ve Tüketim Mekanizmasındaki Yeri ve Alınacak İlhamlar**

Ahilik belli bir kademede kalarak yetiştirilen elamanlar arasında çırak, kalfa ve usta hiyerarşisini kurmak ve bu kademedekileri baba-evlat ilişkisi gibi candan bağlarla bağlamak suretiyle zanaatı sağlam ahlaki ve mesleki temeller üzerine kurmuştur. Esnaf kesiminde Ahi geleneğinin yönetim biçimi kuralları, toplantıları, mesleğe başlama, mesleki eğitim, yükselme, işyeri açma törenleri gibi merasimler uzun yıllar yaşantısını sürdürmüş ve ortaya çıkan iş hukuku düzenlerine yardımcı olmuştur. (Solak, 1999: 24-25)

Esnaf ve zanaatkarların iyi ve kaliteli mal yapmaları ve üretmeleri birbirleriyle anlaşmazlığa düşmeyecek şekilde düzenlenmiştir. Anadolu'da üretim ve pazarlama imkanlarını özendirici birimler biçiminde ortaya çıkan Ahilik Teşkilatı, zamanla üretimin kalitesini yükseltme, kalifiye usta yetiştirme, iş ve ticaret ahlakına sağlam prensipleri hakim kılma, işçileri koruma, malları doğrudan ve en ucuz yoldan tüketiciye ulaştırma, karborsayı önleme işlevlerini de yükledi. (Hamitoğulları, 1986: 126)

Ahi birliklerinde üretilecek mallar her türlü nitelikleri dikkate alınarak standartize edilmiştir. Bu standartların dışında üretim yapmak hem dini-ahlaki saikle, hem de birliğin kontrol ve kurallarıyla önlenmiştir. Üretilen mallar kalite ve bilinen diğer özellikleri yönünden piyasadaki mevcutlarının aşağısında olmayacaktır, aksi taktirde usta cezalandırılacaktır. Esnafın üreteceği mamullerin asgari standartlarının belirlenmesi ve bu standartların öncelikle esnafın oto - kontrol sistemiyle korunması, esnafın kendi kendini kontrolünde etkisiz kaldığı durumlarda kadılık ve ihtisap müesseselerinin devreye girmesi, Osmanlı Devleti'nde tüketiciyi koruma anlayışının boyutlarını bizlere göstermektedir. (Aynural, 1996: 357)

Ahi esnafının ortaya koyduğu eser, günümüzün fabrika imalatında olduğu gibi, kişilikten ve ona has nüanslardan çözülmüş, deyim yerindeyse işportalaşmış değildir. Üretilen mal kişiliğe o derece bağlı ve kişilikle öylesine iç içedir ki, kendisiyle beraber sanatkar dehasını kristalize etmiş bir surette piyasaya çıkmaktadır. Sanatkarın işine ruhunu yansıttığı bu anlayışta üretim rekabeti daha mükemmel eser ortaya koyma üzerine olmaktadır. Ayrıca ustanın vasfına uygun nispette hammadde tahsisi yapılmakta idi.

Ahi birlikleri üretimi ihtiyacın bir fonksiyonu olarak düşünmüşler ve onu ihtiyaca göre ayarlamışlardır. İhtiyaçların sürekli kamçılanarak tüketimin çoğalmasına ve israfa karşı olan Ahi birlikleri, bunu sağlamak için gerektiğinde

üretim sınırlamalarına gitmişlerdir. Üretim sürecinde esnafın işleyeceği hammaddenin tedarikinde güçlük çekmemesi için tahsis siyaseti izleniyordu. Yani kimlerin ne ölçüde hammadde ve malzeme kullanacağı belirlenmiştir. Hammadde alımını, esnaf birliklerinin idari amirleri ile ihtiyaç ustalarından oluşan satın alma komisyonu gerçekleştiriyor ve bu hammaddeler esnaf arasında kapasitelerine göre paylaştırılıyordu. (Aynural, 1996: 358) Bu anlamdaki tekelcilik, aynı zamanda fiyatlara müdahale imkanı veren tekelciliği engelleyen bir husustur. Ahiler sanatları için gerekli hammadde tedarikinden onların işlenmesine ve satışına dek her hususu inceden inceye kurallara bağlamışlardı. Bu durum hem meslek erbabı arasındaki, hem de üretici tüketici arasındaki ilişkilerde rekabet ve kavgaya gibi sürtüşmeleri ortadan kaldırmıştır.

Ahi birliklerinde fiyat tespiti çok önem kazanmış, zamanla birlikler ve bizatihi esnaf ve sanatkarlar tarafından belirlenen fiyat tespit politikası daha sonraları Osmanlı ticaret hayatında da önemli ölçüde devlet tarafından uygulanan bir politika olmuştur. Bu kurulun temelleri başlangıçta o denli sağlam atılmış, kuralları zamanın ve toplumun gereklerine o denli uydurulmuştur ki, bu kurallar sonradan şehir ve kasabaların belediye hizmetleri ve bu hizmetlerin kontrolleri için örnek alınmış, narh nizamnameleri veya kanunnameler şeklinde resmileşmiştir. (Ulutun, 1998: 186) Fiyat Ahi esnaf ve sanatkarlarında hiçbir zaman fahiş ve keyfi bir değer olmamıştır. Daima halkın iktisadi gücü esnaf ve sanatkarların ihtiyaçları ölçüsünde makul bir dengede tutulmaya çalışılmıştır. Başlangıçta tamamen birlik tarafından belirlenen fiyat, devlet otoritesinin devreye girmesiyle devlet mutabakatı ile belirlenmiştir. Fiyatların belirlenmesinde yetki kamu otoritesi olan kadiya aitti. Esnaf, narhın belirlenmesinde maliyeti ortaya koymanın teknik zorluklarında yardımcı olmaktadır. Tespit edilen imalat maliyetinin üzerine, mamulün gerektirdiği sanatkarlığa ve emeğe göre kar ilave edilerek mamulün fiyatı belirleniyordu. (Aynural, 1996: 359)

Osmanlı esnafının ihtiyaca göre üretim yapması, üretilen malın kalite ve fiyat kontrolünün yapılması, belli bir kalitede mal üreten ve saptanan narh fiyatından satış yapan esnafın mamulün satış garantisini de beraberinde getirmiştir. Esnafın ihtiyaca göre üretim anlayışının oluşumunda Ahilik felsefesinin etkili olduğu, ancak bu anlayışın devam etmesinde devletin uyguladığı ekonomik politikaların belirleyici olduğu ifade edilebilir.

Esnafın ihtiyaca göre üretim sistemi beraberinde birtakım sakıncalar da getirmiştir. Bu sistemde sermaye artışıyla arzı arttırmak, acilen yeni işçiler istihdam etmek ve böyle bir büyümeye gerekli hammaddeyi tedarik etmek çok uzun bir zaman gerektirmekteydi. Nitekim dokuma tezgahlarında genişlemeye giden bezzaz ve sandalacı esnafının işçi ve hammadde temininde zorlanmaları bu nedenlerden kaynaklanmaktadır. (Aynural, 1996: 360)

Her esnafın bir yardım sandığı vardı ki buna orta sandığı denilmektedir. Kethüda ve yiğitbaşı ile ihtiyarların nezaret ve mesuliyeti altında bulunan bu sandığın sermayesi esnafın teberruatı ile çıraklıktan kalfalığa ve kalfalıktan ustalığa yükselenler için ustaları tarafından verilen paralardan ve belirli periyotlarla esnaftan tahammül derecelerine göre toplanan hisselerden oluşmaktaydı.

“Son zamanlara kadar bir çarşıda toplu bir halde bulunan esnaf bir takım merasim ve müesseselere malik idi. Mesela 1911 senesi yangınına (harikine) yeni çarşının kamilen dağıldığı tarihe gelinceye kadar, Uzunçarşı esnafının bu yolda bir orta sandığı mevcut idi. Söz konusu esnaf ustalarından birisinin çırağı kalfalığa terfi edeceği zaman elli ve kalfalıktan ustalığa çıkarılacağı sırada üçyüz kuruş tediye ederdi. Bu gibi merasim Lonca’da esnafın ihtiyarları huzurunda ve merasimi mahsusa (özel merasim) icrası suretiyle ifa edilmekle beraber, bazen çarşıya yakın bir camide mevlüdü şerif kıraatle merasimi diniye de bulunulduğu vaki olurdu.” (Koyulhisarlıoğlu, 1983: 8)

Esnafta sandığa yapılan yardımlardan oluşan fondan yüzde bir nema ile ihtiyacı olan yahut tevsi-i sanat ve ticaret etmek isteyen esnafa borç verilir ve ikrazat ve teberrudan meydana gelen nema ise bir takım hayır işlerine kanalize edilirdi. Esnaftan durumu müsait olmayanlara, bir felakete ve kazaya uğrayanlara, hastalara yardımda bulunulur ve esnaftan vefat edenlerin fakir ise teçhiz ve tekfini (defin işi) sandıkça ifa edilirdi. (Koyulhisarlıoğlu, 1983: 8)

Daima iyiye ve güzele yönelten, toplumun ekonomik ve sosyal yönden kalkınmasına yardımcı olan orta sandıkları, yararlı iş ve üreticiliğe ulaşılmasında karşılaşılan sosyo-ekonomik sorunları göğüsleyen bir kurumdur. Sağladığı kredilerle yeni dükkan açacak ustalara teşebbüs cesareti vererek girişimcilik zihniyeti aşılacaktır. Orta sandıkları, emek-sermaye ilişkilerini düzenleyip verimliliği arttırdığı gibi, sınıflar arası dengeyi kurup, orta yapıyı yaygınlaştırmakta ve güçlendirmektedir. Bu sandıklar, üretim, tüketim, tasarruf, yatırım gibi ekonominin temel unsurlarının düzenlenmesinde çok önemli bir araç vazifesi görmüştür.

Osmanlı toplumunda zararlı ithalatı önlemek gibi çok önemli bir hizmeti de yine esnaf birliklerinin mümessillerinden oluşan “Yed-i Vahidler” ifa etmişlerdir. Böylece yabancı mallar ithalatı, ülkenin ve bölgelerin ihtiyaçlarına, ham ve yardımcı maddeler de her meslek grubunun talebine ve ihtiyaçlarına göre ayarlanarak milli ekonomiyi ve üretime zararlı ithalat önlenmiştir. (Ulutan, 1986: 257)

Japonya 1889 yılında Alman Anayasasını tercüme ederek kendine mal ettikten sonra, Alman’ların sanayi grupları birlikleri örneğini de, kendilerinin eski lonca sistemlerini çağdaşlaştırarak uygulamaya geçmiştir. Japon uygulaması öylesine Ahi birliklerine benzemektedir ki, Osmanlı’da ülkeye

yabancı mal ithalatı ve iç pazara sürülmesi, Ahi birliklerinin yetkili kıldıkları “Yed-i Vahid-ler” tarafından yönetildiği gibi Japonya’da da halen aynı hizmeti So Dai Risho’lar (tek yetkililer, sole agents) yürütmektedir. Yed-i Vahid’ler Osmanlı Devleti’ni açık sömürge yapan, Mustafa Reşit Paşa tarafından imzalanan 1838 Ticaret Anlaşması’nın 2. maddesiyle kaldırılmıştır. (Ulutan, 1986: 172)

Ahi birliklerinde üreticilerin oluşturduğu işbirliği ve dayanışma bugün her sanayi kolunda girişimciler ve üreticiler arasında sağlanmalıdır. Bu anlamdaki birlik ve dayanışma bugün Alman sanayi grupları bünyesinde yürütülmekte, bu sayede müşterek konular birlikte tartışılarak ve araştırılarak incelenmek suretiyle çözümlere bağlanmakta, birlikte hareket edilmektedir. Ahilikten mülhem bir uygulama olarak görebileceğimiz Alman sanayi grupları devlet işbirliği sayesinde fabrikaların iç ve dış pazarları, hem üreticilerin hem de ülkenin milli menfaatlerinin gereğine göre düzenlenmekte, yerli ve yabancı ham ve yardımcı maddeler tedarikinde ve ihracatta müşterek uygulamalar oluşturulmakta, gerektiğinde müşterek teşekküller kurulmakta ve ihracat pazarları şirketlerle fabrikalar arasında paylaşılmaktadır. (Ulutan, 1986: 194-195) Ülkemiz için de, sanayiciler arasında bu anlamda bir ortak çalışma ve sanayici devlet işbirliği milli menfaatlerimiz açısından sayısız yararlar sunacaktır.

## SONUÇ

Ahilik, çeşitli sosyal sınıfların birbirine kaynaştığı, yararlı işte üretim faktörlerinin öncelikle emeğin ve sermayenin en verimli bir biçimde kullanıldığı, zararlı üretimden kaçınıldığı standartlara ve kalite kontrolüne uyulduğu bir ekonomik model, sınıflar arasında denge, üreten ile tüketen, yöneten ile yönetilen arasında oluşturulan bir işbirliği ve dayanışma modeli olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ahilik Teşkilatı, yalnız teşkilat yönü olan bir kurum değildir. Onun manevi yönü olan umdeleri, prensipleri günümüz açısından önem arz etmektedir. Bu prensiplerden eline, beline, dilene sağlamlık, kimseyi aldatmamak gibi prensiplerin bugün esnafımıza ve imalat sanayimizdeki işçi ve işverene aktarılması pek çok psiko-sosyal faydalar sağlayacak, toplum sağlığına önemli katkılar yapacaktır.

Bunun için Ahilik ilkelerinin Ticaret ve Sanayi Odaları gibi üretici birlikleri tarafından mensuplarına ve çalışanlarına bir sistem dahilinde eğitim seminerleri ile aktarılmasında son derece yarar vardır. Ahilik ilkeleri, tarihteki düzenine uygun düşen esnaf çalışma düzeninde uygulanabileceği gibi, fabrika sanayiinde de atölye düzeyinde uygulanma olanağına sahip bulunmaktadır.

Ahilik düzeninde ustalar yanlarında çalıştırdıkları insanların davranışlarından mesuldür. Çalışanların kötü huy ve hareketleriyle, bunların haksızlığa uğramalarından yalnız ustaları değil, kademeli olarak bütün esnaf mesuldür. Bu anlayış çalışanların kontrol ve himayesinin yalnız ustalarına değil, bütün esnafa ait olduğu kanaatini yaygınlaştırmış ve böylece müessir bir oto-kontrol sistemi kurulmuştur. Günümüzde dahi tarihteki çalışma düzenine uygun düşen esnaf çalışma düzenimizde böyle bir kefil olma sisteminin uygulanması son derece yararlar sunacaktır.

Ahilik sistemi içinde işçi-işveren (kalfa-usta) münasebetleri nasıl bir baba oğul ilişkisi şeklinde sıcak bir ortam oluşturmuşsa ve bu sistem rasyonel çalışmanın sadece bencil kar motifiyle çalışmaya dayanmadığını ortaya koymuşsa, aynı sıcak ilişkinin kurulması yöntemleri sanayide de tüm çalışanlar için geliştirilmelidir. Ahilik sadece esnafın değil tüm çalışanların modelidir. Ahilikten alacağımız ilhamla aynı sıcak ilişkilerin kurulması için işçilerin işletme yönetimine katılması mekanizmalarının geliştirilmesi tavsiyeye şayandır. Ayrıca teşvik edici ücret sistemlerinden kara iştirak sisteminin uygulanması ile işletmenin artan karları seviyesinde ücretinin de yükseldiğini gören işçi, sırf ücret alırken gösterdiği gayreti aşacak, ve sınıf çatışması şuurundan uzaklaşacaktır. Ek menfaatlerin temini için sosyal mücadeleye girişme zarureti ortadan kaybolacaktır.

İşverenler çalışma ortamında Ahilik sistemindekine benzer sıcak bir ortamın oluşması için işçinin gönül gücüne harekete geçirici müdahalelerde bulunmalıdırlar. İşçinin teşebbüs gücünü de harekete geçirecek ademi merkezietçi bir organizasyon işçiyi tatmin ederken verimini arttıracaktır. Beşeri münasebetlerin temel elemanlarından olan, selam verme, tebrik etme, memnuniyet veya memnuniyetsizliğini belli etme şekliyle çalışanların hürmet görme ihtiyacının giderilmesi iş ortamında Ahilik düzenine yakın bir durumu sağlayacak ve son derece faydalı olacaktır.

Ayrıca çalışanların bilme ihtiyacının giderilmesine çalışılmalıdır. Her insanın niçin çalıştığını, nereden emir aldığını, işletmenin çalışışını, hedeflerini vs. bilme ihtiyacı vardır. Bu ihtiyacın haberleşme ve formasyon vermeyle karşılanması gerekir.

Psikolojik teşviklerin münhasıran mali teşviklerden üstün olması hasebiyle, çalışan-çalıştıran arasındaki düzenin beşeri münasebetler ilmi metotlarından istifade etmek suretiyle sıcak aile ortamına benzer bir şekil alması sağlanmalıdır.

İktisadi politikalar ve iktisadi sistemler insan içindir ve onları başarıya götürececek olan da insandır. İnsan unsuru bozuk olduğu zaman iktisadi politikalar ve sistemler başarılı olamazlar. Türk insanının başı dik, itibarlı bir hale gelmesi için, beşeri münasebetleri yüksek bir düzeyde akord edecek,

koordine hale getirecek bir orkestra ahengiyle çalışmasını temin edecek, sağlam bir ahlaki yapının ve kıymet hükümleri manzumesinin oluşturulması şarttır. Özellikle dini ve tarihi kıymet hükümlerinin kristalize olduğu Ahi teşkilatlarından devraldığımız bütün kıymet hükümleri, zamanın icaplarına göre ve toplumun benimseyip içine sindirebileceği bir tarzda, yeniden yorumlanmalı ve bunlara yeni anlamlar, yeni fonksiyonlar yüklenmeli, böylece yepyeni bir iş ahlakı ve müteşebbis ideolojisi ortaya çıkarılmalıdır.

### KAYNAKÇA

- Aynural, Salih; 1996. XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Osmanlı Esnafında Üretim Anlayışı ve Organizasyonu, İ.Ü.İktisat Fakültesi Mecmuası,46. Cilt, 38/13-93, İstanbul.
- Bosnalı, Ömer; 1986. Osmanlı Devletinde Ahilik Teşkilatı ve Çalışma Hayatı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Ekinci, Yusuf; 1989. Ahilik ve Meslek Eğitimi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 62, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 132, Araştırma- İnceleme:1, İstanbul.
- Hamitoğulları, Beşir; 1986. Ahiliğin Çağdaş Türkiye Bakımından Önemi ve Değerlendirilmesi, Türk Kültürü ve Ahilik, XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri, İstanbul.
- Koyulhisarlıoğlu, Orhan; 1983. Osmanlı İmparatorluğunda Lonca Derneklerinde Yardım Sandıkları, Yeni gözlem.
- Solak, Fahri; 1999. Ahilik, Mimar ve Mühendis Dergisi, Sayı 26.
- Tabakoğlu, Ahmet; 1997. Osmanlı Ekonomisinin Temelleri, İlim ve Sanat Mecmuası, Sayı 44-45.
- Ulutan, Burhan; 1986. Ahiliğin Ekonomik Önemi, Türk Kültürü ve Ahilik, XX. Ahilik Bayramı Tebliğleri, İstanbul.
- Ulutan, Burhanettin; 1998. Ekonomik Kalkınma ve Devlet Yönetimi, Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları No: 8 İstanbul.